

A háromalakú végződések alakja és illeszkedése a Guarÿ-kódexben

A XV. század végén keletkezett Guarÿ-kódex első nagyobb terjedelmű (134 lap) és egy kéz által írt *ö-ző* kódexünk. Így alkalmas arra, hogy beható elemzés alapján a forrás nyelvjárásáról megfelelő képet kapjunk. Most, hogy megjelent a kódex számítógépes feldolgozása (JAKAB LÁSZLÓ–KISS ANTAL: A Guarÿ-kódex ábécérendes adattára, Debrecen 1994), mód nyílik arra, hogy a különböző nyelvi, nyelvjárási jelenségeket a forrás teljes anyagán vizsgálhassuk meg. Jelen dolgozatunkban a mai nyelvben háromalakúnak nevezett végződések kódexünkbeli alakjait viselkedését mutatjuk be. Az adatok mellett zárójelben található számok az idézett adat helyét jelzik a Codices Hungarici III. kötetében megjelenő faksimilekiadásban (Budapest 1944). Az első szám a lapszámra, a második a sor számára utal. Így minden adat könnyen ellenőrizhető.

Háromalakú végződést a képzők és a ragok között találunk. Először a képzőket vizsgáljuk meg.

A képzők

Az ősi *-d* képző már a korai ómagyar korban kiegészült a tövéghangzóval (TNyt. I, 67). Így kódexünk keletkezésének idején, a XV. század végén már mind a három alakja megvolt: *-odik/-edik/-ödik*, tehát a mai háromalakú képzőkre jellemző módon illeszkedhetett (i. m. II/1, 78). Az illeszkedésben azonban nyelvjárási eltérések voltak. Kódexünk adatai azt mutatják, hogy a képző a forrás nyelvjárásában kétalakú *-odik/-ödik* formában élt, tehát az *-ödik* forma nemcsak a palatális-labiális tőhöz járult, hanem az illabiálishoz is. Így például mélyhangrendű tövekhez: *gonozodic* (5/9), *meg velagofodic* (82/19) stb.; palatális-labiális magánhangzót tartalmazó utolsó szótag után: *meg erofodec* (6/20); palatális-illabiális tőhöz: *be telofodec* (114/13), *elegodth* 65/2), *meg betegodic* (5/15), *meg elegodnec* (44/10), *meg feketodic* (5/16), *meg keferodec* (79/3), *meg oztouerodic* (5/14).

Hasonlóképpen mindhárom alakja él ebben a korban a *-(l)kodik/-(l)kodik/-(l)kodik* képzőnek (i. m. II/1, 78). A Guarÿ-kódexben ez is kétalakú: *-(l)kodik/-(l)kodik*. Az adatok itt sem utalnak ingadozásra: *el amelcodanac* (109/2), *Lodalcodic* (84/19), *viafcodic* (28/21) stb.; *beuolkodes* (74/13, 75/7, 76/10), *edofskodic* (9/21), *edofskodni* (124/14), *fenofskodnec* (53/22), *hizofskodo* (7/12, 27/20), *hizofskoduen* (8/22), *zezonkodic* (82/3, 4), *zezonkothetec* (19/7),

zëgönkødue[n] (89/19), *zëgönkødes* (82/5), *zëgönkødefre* (90/2), *zëgönkødefeiert* (98/3), *zømermøskødes* (96/14), *zømermøskødefert* (95/20); *bekelkøggëc* (65/10), *be rekezøkødec* (87/7), *Lelekødic* (88/20), *dilekødes* (120/3), *dilekøduen* (54/17), *ellenkødic* (61/10), *ellenkødøe* (46/21), *fel neuekødnec* (24/9), *gënerkødic* (9/20, 18/3), *gënerkødøt* (4/5, 65/2), *gënerkødø* (7/12), *gënerkødni* (9/18, 124/13), *gënerkøtteti* (102/1, 119/20), *hertelenkødec* (19/21), *hertelenkøggëc* (123/6), *keuelkødic* (61/12), *meg neuekødic* (24/16), *miuelkøttel* (115/19), *miuelkødet* (100/11), *miuelkødetøc* (36/4), *miuelkødetøket* (83/19), *miuelkødetibe* (128/2), *miuelkødetire* (113/13), *neuekødec* (32/21), *neuekødnie* (44/14), *tørekødic* (13/10), *velekødic* (97/12), *velekødnec vala* (33/13) *verekødesøket* (30/11), *vetekødes* (131/17).

A mai *-køzik/-këzik/-køzik* képzø szintén kétalakú a kódex nyelvjárásában: *føgatkøzic* (5/10), *imatkøzic* (27/12) *tudakøznia* (80/1) stb.; *emlekøzjel meg* (104/21), *igekøzic* (13/8, 29/4, 122/3, 22), *igekøzni* (121/12, 122/10), *igekøzes* (101/9), *igekøzet* (121/14, 18, 22, 122/2, 6, 7, 12, 16), *igekøzeti* (122/18, 19), *igekøzetnec* (121/18), *igekøzettel* (120/11, 121/10, 14), *meg fëgüerkøztete* (108/20), *vetkøzjel' le* (87/22), *vetkøzic 'vëtkëzik'* (96/8), *vetkøzøtt* (10/2), *vetkøzøt vala* (91/9), *vetkøzøt vola* (71/22), *vetkøzøt volt* (96/9), *vetkøzøt volna* (102/11), *vetkøzetnec* (118/7), *vetkøzetøkne* (7/13).

Feltehetőleg az elözøkhöz hasonlóan viselkedett forrásunk nyelvjárásában a *-dos/-dës/-døs* képzø, bár palatális-illabiális töbøl alkotott származékra nincs adatunk. Pl.: *budøfic* (23/21, 24/2); *fogdøfnia* (94/22), *fogdøfafa* (2/5), *mardøfafa* (2/6, 95/1); *meg øldøstec* (38/14), *zøgdøstene* (7/1), *zøgdøstene* (7/6).

Csupán egy-egy szóban fordul elø a kódexünkben kétalakúnak mutatkozó *-dogál/-dëgél/-døgél*, valamint a *-doz/-dëz/-døz* képzø: *mendøgelne* (92/11), *el mendøgelne* (50/19); *altal løuøldøzic* (94/11), *løuøldøzne* (93/8), *løuøldøzø* (117/5). Egy-egy adattal szerepel a forrásban a *-høz* és a *-høszik* képzø: *helhøzstëffë* (59/11), *el hirhøzic* (111/5).

Érdekes képet mutat az *-(d)it* képzø. Kódexünkben általában diftongusos változatban fordul elø, csak elvétve találunk korábbi alakjára példát: *Erošøhed meg* (113/18). A diftongusos forma háromalakú: *-øit/-ëit/-øit*, de ez a három változat nem mindig az illeszkedés szabályai szerint járul a tøhöz.

A *-øit* természetesen csak a mély és a vegyes hangrendü tövek közül azokhoz kapcsolódik, amelyeknek utolsó szótagjában mély magánhangzó van, de gyakran ilyen helyzetben is az *-ëit* változat foglalja el a helyét. Például a *bizonyit*, *megbizonyit*, *megbizonyittatik* szavakra közel 40 adat van a forrásban kivétel nélkül *-øit* képzøvel: *bizonyøt* (60/19, 116/19), *meg bizonyøt* (2/13, 14/5), *meg bizonyøtatic* (85/5) stb. Ugyanígy viselkedik az *áhitatos* és *áhitatosság* 22 adata: *aioyatos* (92/20), *aioyatoššag* (120/14) stb. Hasonló képet mutat a *megtisztit* és származékának négy előfordulása: *meg tisztøt* (106/4), *meg tisztøtø* (84/14) *tisztøtø* (84/10), *tisztøtøia* (128/11). A *tulajdonit*ra csak egy adatunk van: *tulajdonøytøtø* (59/14). De már a *(meg)világøsit* 8 adata közül egyben *-ëit* van:

meg velagofeyt (118/12); *velagofoytanac* (63/15), *meg velagofoyt* (105/22) stb. A *megszabadít* 10 előfordulásában 6 *-oit* és 4 *-eit* képzős van: *meg zabadeyt* (102/5), *meg zabadeyt'a* (101/16), *zabadeyL meg* (103/15), *zabadeyLa meg* (112/4); *meg zabadoyt* (102/20, 116/18) stb. A *megháborít* kétszer *-eit* képzővel fordul elő: *meg haboreytaž* (30/22), *meg haboreytod* (30/9), de egyik származékában *-oit* van: *meg haboroytoia* (7/14). A többi mély hangrendű igében viszont csak az *-eit* változat szerepel, így például az *alít*nek mind a 9 adatában: *aleyt* (52/7, 14), *aleitaž* (1/15, 2/3), *alei'a* (52/1, 8, 53/2, 4), *aleiLa* (119/2), és a többiek a következők: *fordeyt'a* (110/8), *fordeyta* (104/19), *el fordeytoia* (7/15), *hožeyt'a* (104/15), *meg hožeyt'a* (101/17), *igazeyt* (126/10), *igazeyL fel* (113/14), *lažeytoia* (125/13), *meg batoreyt'a* (126/13), *meg batoreytaft* (133/20), *meg gaždageytod* (62/6), *meg nomoreytaž* (130/3), *meg nomoreytod* (31/3), *meg nomoret'a* (107/14), *meg vakeyt'a* (38/19), *socafeyt* (126/9), *socafeytaž* (30/21), *zoreytlac* (93/18, 95/10), *egbe zorey'tac* (50/1), *taneyt* (25/12, 126/11), *taneytafat* (132/22), *taneytafrol* (67/4).

A képző két palatális változata sem illeszkedik szabályosan. Az *-eit* általában magas hangrendű szavakhoz járul, ha utolsó szótagjukban illabiális hang van, de nem kivétel nélkül: *ekefeytiala meg* (127/3), *eleveneyti* (131/1), *meg epeytøe* (84/9), *fel feieyted* (31/14), *kezereytene* (47/8), *kiffebeytøe* (28/14), *meg ehñeytez* (130/2), *meg elegeytønc* (20/5), *meg elegeytøe* (122/10), *meg kiffebeyti* (12/5, 98/2), *meg mezeyteleneyte* (87/7), *mezeytele(n)* (86/2), *mereyted* (31/9) *oregeytøe* (28/13) stb. Két adatban azonban *-oit* van ilyen hangtani helyzetben: *meg kemenoyti* (38/18), *verefoytic meg* (16/17). Ezek nyilván a nyelvjárás fő sajátosságának, az *ö*-zésnek a termékei, de az adatok mennyiségéből is látszik, hogy ez változás képzőnk esetében csak kezdeti állapotban van.

Az *-oit* változat tehát főképpen akkor kapcsolódik a palatális hangrendű tőhöz, ha az utolsó szótagban labiális hang áll, de ez sem kivétel nélküli szabály. Az egyes szavak adatai ingadozást mutatnak: *meg ekøfoytød* (62/8), *meg ekøfoytic* (63/14), *meg ekøfoyte* (108/17, 112/15), *meg ekøfeytuen* (51/7), de ha ennek a szónak a töve nem *ö*-zõ, akkor is *-eit* található benne, amint azt az előző bekezdésben láthatjuk. Ingadozás van a következőkben is: *meg erøfoyte* (108/21), *erøføyL meg* (113/12), *meg erøfeyt* (101/21, 106/17, 118/12), *erøfeyte meg* (116/14); *meg mergøfoyti* (22/20), *meg mergøfeyti* (22/12, 23/12). A *megdühösít*, *megnemesít* és az *üdvözítõ* szavakra csak egy-egy adat van: *meg dihoøfoytic* (23/4), *iduoøoytø* (64/10), de: *meg nomøfeytød* (62/4).

A fentiekbõl kitünik, hogy a kódex keletkezésének idején az *-eit* változatot minden helyzetben használhatták még az *-oit* és az *-oit* helyett is. Úgy látszik, ezen keresztül vezetett az út a monoftongizálódáshoz, az *-it* vagy az *-ét* alak létrejöttéhez, forrásunk nyelvjárásában az előbbihez. És lehetséges, hogy a következetes illeszkedés itt sohasem alakult ki. Annál is inkább, mert egy példában már kódexünkben is megjelenik a képzőnek monoftongizált változata: *be tazita* (79/19).

Mindezekből valószínű, hogy az adatok tarkasága a korabeli kiejtés ingadozását tükrözi.

Megemlítjük még, hogy a kétalakú *-ékony/-ékény* képző is *ő-ző* a kódex nyelvjárásában: *felelőn* (26/16).

Az igei személyragok

A képzőkhöz hasonló jelenséget figyelhetünk meg a háromalakú ragok viselkedésében is. A többes második személyű igei ragnak a mai nyelvben az alanyi ragozásban két változata van, a háromalakú *-tok/-tök/-tök* és a kétalakú *-tok/-tök*. A kijelentő mód jelen idő kivételével mindenütt az utóbbit használjuk. Kódexünkben a végződés minden helyzetben kétalakú: *-tok/-tök*. Pl. *lattoc* (94/6,9), *vattoc* (108/6), *banlatoc* (20/21); *kertoc* (99/15, 21), *leztoc* (81/11); *lergeffetoc* (100/9), *feletoc* (93/13), *tegetoc* (81/10), *vegetoc* (25/14). Ha e végződés tárgyas rag, vagy annak elemeként szerepel, ugyanúgy kétalakú, mint a mai nyelvben, de ebben a forrásban a palatális változat természetesen *ő-ző*: *meg lelitoc* (100/9), *vezitoc* (100/8); *öletnetoc* (127/1), *zeretnetoc* (126/22); *Dilerietoc* (114/12), *Kerietoc* (100/8), *himletoc* (19/4), *kereffetoc* (100/9), *zereffetoc* (41/11), *Zereffetoc* (80/15, 81/9).

Az *-n* egyes szám harmadik személyű rag ebben a korban ritka kivételtől eltekintve már középső nyelvválású tövéghangzó után járul: *-on/-en/-ön*. S ez a hang „a raghoz tartozónak tekinthető” (TNyt. II/1, 206), vagyis a járulék háromalakú. Kódexünkben ez a végződés a felszólító módon kívül egyes igék kijelentő mód egyes harmadik személyében is előfordul. A felszólító módban mindig *-on/-ön* alakban szerepel, tehát csak egy palatális változata van: *aggon* (126/14), *haggon* (73/1,86/12); *fel ropulön* (65/16), *le toryon* (107/5), *meg gozön* (132/17), *iduozulön* (43/7); a *legon* 51 adatban fordul elő (2/1, 3/11 stb.), a *leheffon* hat-szor (65/22, 74/6 stb.). A következő igealakok általában csak egyszer találhatók meg a kódexben: *engeggon* (112/8), *iduozulheffon* (40/18), *keduezön* (107/4), *kelön* (74/3), *meg kereffon* (130/14), *meg teheffon* (48/17), *menñon* (13/11), *nezön* (90/8), *nezon* (96/16), *zereffon* (134/9), *tekinlon* (96/16), *tegon* (44/7).

A *hisz*, *lesz*, *tesz*, *vesz* és a *megy* igék kijelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyében mindig *-ön* a végződés. A *lezon*, és a *meg lezon* összesen 38-szor fordul elő (1/6, 15, 2/4, 88/22 stb.), a *tezon*, *el tezon* 16-szor (7/17, 8/9, 40/12, 74/19 stb.), a *megon*, *be megon*, *fel megon*, *ki megon* összesen 10-szer (8/22, 10/8, 71/11, 112/1, 121/22 stb.). A *hizon* (61/17) és a *vezon* (101/18) csak egyszer szerepel. Az *-on* változatra két igében van példa: *vagon* (2/12, 18), *vonzon* (61/12). Az itt bemutatott igéknek rag nélküli, azaz $\emptyset$ ragos egyes harmadik személyükre nincs példa a kódexben.

A *nincsen* ige a fentiekől eltérően viselkedik. A kódexben 12-szer fordul elő, kétszer *ninL* (9/7), *ni[n]L* (3/10) alakban, tízszer pedig *ninLen* (2/13, 3/9, 29/3, 66/22, 67/9, 16, 76/3, 110/11, 132/8), *NinLen* (110/18) változatban. Feltűnő, hogy az *-n* rag előtt nem *ő* áll. Mi lehet ennek az oka? Nyilván az, hogy előtte nem zárt, hanem nyílt *e* van. A további kérdés az, miért van itt nyílt *e*, amikor a kó-

dexben az *-n* rag előtt minden más igében középső nyelvvállású magánhangzó áll. A választ a szóalak eredetében kell keresnünk. Már SZINNYEI rámutatott, hogy „Ha a *nincsen* olyan származék volna, mint a *vagyo-n*, akkor az *-n* előtti magánhangzó nem nyílt *e*, hanem zárt *ě* volna” (NyK. 33: 244). Ezen a véleményen van KLEMM ANTAL (MŰNy. 16: 77) és HORGER ANTAL is (Igerag. 26). És hogy ez a hang valóban nyílt volt, bizonyítják a Guarý-kódex fent bemutatott adatai. De hivatkozhatunk más *ő-ző* nyelvemlékre is. A Lencsés György-féle XVI. századi orvosi könyvben például a *nynchen*, *nynchyen*, *nynczen*, *nynchenek* összesen 67-szer fordul elő mindig nyílt *e*-vel (vö. Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár IV, 393). Végül a mai *ő-ző* nyelvjárásokban is nyílt *e* van a szóban (vö. OrmSz., SzlavóniaiSz., SzegSz.). Ha tehát a *mëgyën*, *hyszën*, *vagyon* stb. analógiájára jött volna létre a *nincsen*, akkor az *ő-ző* forrásokban és nyelvjárásokban *ő-ző* változata lenne. A TESz. szerint „A *nincsen* elvonás a *nincsenek*-ből, de nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy a *vagyon*, *megyen* stb. hatására az egyes számban ment végbe az alakbővülés”. A fentiek tanúsága szerint ez utóbbi kizárható. A *sincsen* kialakulásáról is hasonlóképpen ír a TESz.: „valószínűleg elvonás a *sincsenek*-ből, vagy esetleg analógiás alakbővülés a *vagyon*, *nincsen* stb. mintájára”. A *nincsen* analógiája itt már szerintem is szóba jöhet. Az eddigiek alapján a TNyt. megállapítása, mely szerint a „*vagyok* : *nem vagyok*, *vagy* : *nem vagy*, *vagyon* : *nincs*, *sincs* szembenállás, vagyis a *vagyon* hatására vesznek fel a tagadószóknak éppen *-n* személyragot” (II/1, 196), nem fogadható el. Tehát a *nincsen*-ben azért van nyílt *e*, mert a *nincsenek*-ből keletkezett elvonással. Az elvonást elősegíthette, hogy kijelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyben több igének is volt *-n* ragos alakja. A *sincsen* ugyanígy keletkezhetett, de kialakulásában már számításba kell venni a *nincsen* hatását is.

A mai köznyelvi használattól eltérően a többes szám első személyű igeragok háromalakúak (*-onk/-ënk/-önk*) az egyes ómagyar kori nyelvjárásokban. Ezt bizonyítják a különböző kódexek adatai (vö. TNyt. II/1. 186–9). A Guarý-kódexben ez is következetesen kétalakú *-onk/-önk* a kijelentő mód jelen, múlt és jövő idejében, valamint a felszólító módban. Például: *acaronc* (93/22, 99/12), *bolato[n]c* (43/20), *meg bolatonc* (129/9), *imadonc* (119/13), *mondonc* (66/13, 68/1), *tartonc* (132/11), *vagonc* (35/1), *vigazo[n]c* (132/9); *tartandonc* (76/20); *meg gonno[n]c* (82/7), *iuffonc* (50/15), *laffonc* (103/6), *zo'onc* (101/12), *val'onc* (80/13); *boytolonc* (132/8), *keronc* (6/18, 123/18), *lehetonc* (76/19, 77/15), *lelonc* (56/2, 60/7), *meg elegeytonc* (20/5), *megonc* (42/22), *meggonc* (111/12), *zenuetheto[n]c* (74/2); *vettonc* (37/20); *konorulendonc* (77/20), *teidendonc* (80/17); *higgonc meg* (58/1), *Juyonc* (38/11), *vegonc* (32/6, 50/16).

A tárgyas ragozás többes első személyű végződésének magánhangzója az ómagyar kor egyes nyelvjárásaiban kódexeink tanúsága szerint az alanyi ragozás megfelelő ragjainak magánhangzójával azonos (vö. i. m. 186–9). Ez így van a mi forrásunkban is, itt a járuléknak alakja *-ok/-ök*, illetőleg *-jok/-jök*. Például: *laffoc* (40/14, 45/10, 100/17), *laffoc meg* (11/15, 67/22), *tanul'oc meg* (40/14, 45/11), *tanol'oc*

meg (100/17); *teğoc* (99/12); *la'oc* (53/6), *tart'oc* (132/15), *tuğğoc* (42/21), *val'oc* (82/9); *el zenuethett'oc* (14/6), *el vegezhet'oc* (25/6), *fizett'oc meg* (20/4), *lel'oc* (12/20, 40/20), *meg nerioc* (123/19), *řfmerhett'oc meg* (45/12), *zerett'oc* (42/22).

A névszói személyragok

A többes második személyű birtokos személyrag, a *-tok/-těk/-tők* forrásunk nyelvjárásában kétalakú *-tok/-tők* formában élt. Például: *a'atoc* (39/3, 43/17), *a'atoc* (43/16), *dolgotocnac* (41/10); *erdom'oc* (81/11), *lel'oktogbe* (25/15); *bint'oket* (39/3, 43/18), *ellenfect'oket* (80/15, 81/9), *ellenfect'oknec* ((81/1), *file'oket* (25/13), *ziuetogbol* (43/17). Hasonlóképpen viselkedik a névmásokhoz, illetőleg határozószókhoz járuló *-tok/-tők*: *mindont'oknel* (52/20), *tit'oket* (19/7, 58/17, 80/15, 81/1, 10, 108/10); *bennet'oc* (133/3), *ellent'oc* (80/16), *nect'oc* (43/18), *nett'oc* (94/4), *ti nect'oc* (39/3, 99/15, 16, 21, 100/1, 115/2, 119/12, 126/21, 127/4), *tikozottet'oc* (52/20, 59/22).

A mai magyar nyelvben a többes harmadik személyű birtokos személyrag kétalakú *-uk/-ük* vagy *-juk/-jük*. Vannak azonban olyan kódexeink, amelyekben ez a végződés háromalakú *-ok/-ėk/-ők*, illetőleg *-jok/-jėk/-jők* (vö. TNyt. II/1, 335–6). Forrásunkban ez is kétalakú *-ok/-ők*, *-jok/-jők*. Így például: *aiakoc* (16/8), *gonoffagoc* (83/10), *imad'fagoc* (119/21), *zaioc* (17/6); *acaratt'oc* (4/4), *ann'ocac* (24/11), *att'oc* (46/5), *muhkaioc* (4/15), *naual'aioc* (33/15); *erdom'ok* (76/6), *erdom'oknec* (59/2); *bin'oket* (110/7), *bin'oknec* (109/22), *bin'okert* (35/2), *eletogbe* (56/4), *felt'okbe* (93/11), *feio'kkre* (!) (110/7), *iduo'ffegokrol* (11/4), *ig'oc* (32/14), *intef'oket* (132/21), *lel'oket* (22/19), *lel'oknec* (131/9), *menef'okbe* (4/17), *miuel'kodet'oc* (36/4), *miuel'kodet'oket* (83/19), *nelu'oc* (26/1), *nelu'oknec* (95/18), *nelu'oket* (16/18), *nelu'okhoz* (25/22), *zin'oket* (1/10), *ziu'oc* (39/17, 40/1), *ziu'ocnec* (131/8), *test'ok* (76/3), *test'okon* (76/5); *keuei'oket* (50/22). Mindössze egy szóban találunk *-ik* ragot: *eleigbe* 'elėjük' (115/14). A határozószókban *-ok/-ők* formában fordul elő ez a járulék: *bele'oc* (6/20, 22), *benn'oc* (16/15), *ı benn'oc* (54/4, 56/12), *ı ellen'oc* (109/10), *k'ozott'oc* (127/13), *ı k'ozz'ul'oc* (109/11, 110/3, 11), *ı t'ul'oc* (31/19). Az *-ik* változat itt is csak egy szóban szerepel: *nekic* (92/21, 93/1 stb.). Főnévi igenevekhez szintén *-ok/-ők* formában kapcsolódik ez a rag: *latnioc* (48/9), *meg halmnioc* (22/14, 23/1); *elnioc* (3/22), *elnioc* (!) (48/13), *zenuednioc* (54/13), *tennioc* (48/9), *v'lnioc* (94/9).

A megfelelő igei személyraghoz hasonlóan a névszói többes első személyű végződés is *-onk/-önk* alakban élt forrásunk nyelvjárásában. Birtokos személyragként találjuk a következő adatokban: *acaratonc* (131/7), *a'z'alt'noconk* (18/22), *imad'fagonc* (131/21), *iozagoncat* (14/7, 132/6). Az *urunc* szóalak összesen 24-szer fordul elő: *vrunc* (6/17, 14/22 stb.), *vruncat* (128/1), *vrunkhoz* (105/11). A következő adatokban a palatális változat szerepel: *b'oyt'onc* (131/21); *bin'oket* (129/9), *ellenfegonket* (115/7), *hironket neuonket* (14/9), *kedu'onc* (20/3), *lel'konc* (131/7), *lel'konknek* (83/18), *lel'kon'gbe* (76/19), *nep'oknec* (115/18). Hasonlóképpen kétalakú a névmásokban, illetőleg határozószókban előforduló rag: *mi*

raytonc (77/17), *rolonc* (108/12); *erottonc* (77/18, 78/11), *kozottonc* (131/22); *mi nekonc* (34/15, 43/21, 93/19, 99/18, 100/7, 126/14, 131/10), *minekonc* (80/22, 129/4), *mi nekof[n]c* (129/9), *nekonc* (14/9, 43/20, 99/2, 11), *nekonk* (20/2, 3, 82/10), *velonc* (6/19, 114/3, 131/4). A főnévi igenevekhez kapcsolódó rag alakja ugyancsak *-onk/önk*: *lacoznonc* (131/10), *meg tudnonc* (82/11), *zolgalnonc* (9/12), *vallano[n]c* (126/15); *ertenonc* (34/16, 35/15, 51/20, 53/20, 87/17), *ofmernonc* (34/16, 42/7), *meg ofmernonc* (48/22), *tennonc* (74/3), *vennonc* (9/13).

A határozóragok

A hová? kérdésre felelő lazább külső helyviszonyt kifejező *-hoz/-höz/-höz* rag egyes kódexekben már a háromalakú járulékokra jellemző módon illeszkedik (vö. TNYt. II/1, 372). A Guarý-kódexben ez is kétalakú: *-hoz/-höz*, tehát nemcsak túlsúlyban vannak az *ö-ző* formák a palatális hangrendű szavakban, ahogy ezt a TNYt. írja (i. h.), hanem kizárólagosak. Pl.: *agařhoz* (113/16), *ahoz* (26/10), *ařtalhoz* (87/11), *paphoz* (85/20), *vrhoz* (104/20) stb.; *emborokhoz* (129/22), *eřokhoz* (37/8), *řeluokhoz* (25/22), *ordoghoz* (1/18); *beřiekhöz* (15/14), *ebhoz* (15/16, 16/20, 21/19, 20, 22/10), *ebeihöz* (16/7), *ehöz* (48/14, 60/8, 91/16), *erfekhöz* (71/20), *feiedelmekhöz* (108/5), *iftenhöz* (62/5, 100/21, 101/5, 9, 125/17, 129/22), *vr iftenhöz* (102/12), *kihöz* (26/11, 17, 27/4, 8, 11, 14), *kizoz* [!] (27/7).

A *-szor/-ször/-ször* rag illeszkedése a kései ómagyar korban korántsem egységes. A különböző forrásokból a végződés kapcsolódásának minden változata előkerül (vö. TNYt. II/1, 371–2). A Guarý-kódexben ez a járulék is kétalakú *-szor/ször*, és ennek megfelelően illeszkedik. Pl.: *annezor* (98/4), *harmadzor* (59/3), *háromzor* (86/4), *mařzor* (97/17); *tpbzor* (98/1); *egzor* (76/22, 82/15, 97/8, 11, 19, 134/15), *egzorřmind* (22/16), *hetzor* (64/22, 113/19), *menezor* (98/1).

Az *-n*, *-on/-ën/-ön* superessivusrag alakja kódexünkben *-n/-on/-ön*, hely- és időhatározói funkcióban egyaránt előfordul: *efelen* 'éjfelén' (37/7), *ideien* (51/6), *keņerřiton* (35/6), *kin* (55/3, 92/17), *zeřfegen* 'szépségén' (109/2, 110/17), *acazřofan* (34/7), *řerdan* (86/1), *řcittan* (28/7), *teřtan* (34/5), *teřtaian* (36/12), *vaLoran* (112/9) stb.; *agason* (113/17), *agon* (80/3, 113/7), *allaton* (86/15), *ařon* (6/18, 13/10, 72/3, 96/1, 98/19, 11/18, 21), *Lillagocon* (53/19, 56/5), *diznocon* (7/2), *harmad napon* (93/1), *corocon* 'kórokon' (78/9), *kü falon* (114/2), *meg řomorultacon* (76/13, 80/7), *napon* (9/1, 45/4, 64/22, 86/2, 22, 87/1, 2, 5, 103/10, 112/18, 117/19), *napon* (62/15), *pocclofocon* (78/10), *řarcaņon* (93/2, 95/7), *vton* (92/11); *eřokpon* (6/13), *řoldpon* (48/3, 57/11, 59/11, 68/15, 17, 110/19, 111/4, 122/15, 127/14, 132/15, 17, 133/17), *řoldo[n]* (60/4), *řřoldpon* (103/6), *meřtorpon* (35/9), *iřtokpon* (113/18), *zegeņokpon* (78/4, 80/4), *teřtokpon* (76/5); *belon* (16/11), *eřon* (34/9), *řeiemon* (94/5), *heřon* (55/8, 10, 106/13), *heton* (86/4), *Jořeffon* (49/10), *Jořeřpon* (35/12), *keřon* (58/11), *kikon* (7/4),

meññon (57/11, 59/11, 62/16, 122/15), *me[n]ñon* (127/14, 132/17), *meñño[n]* (60/5), *penzon* (46/14, 15), *veron* (16/10).

Ugyancsak *-on/-ön* alakban fordul elő ez a végződés a *tizön-* és a *huszon-* számnévi előtagokban: *huzonegged* (123/20); *tizoneg* (33/10, 53/19), *tizonegy* (49/18), *tizon eg* (51/19), *tizon egh* (91/10), *Tizonegged* (1/4, 119/18), *tizonhatod* (99/17), *tizonket* (33/4, 49/15), *tizonket ezor* (107/9), *Tizonkettod* (2/11, 123/2), *tizonoth* (105/5, 6).

Megemlítjük, hogy régi határozószókból az *-n* rag nem superessivusi funkcióban szerepel, és az előtte levő magánhangzó nyílt. Forrásunkban az *innen*, *itten* és az *ottan*, helyhatározó-, valamint a *mostan* időhatározószókra találunk példát: *ottan* (24/14), *legottan* (6/20, 7/1 stb.); *e[n]nen* (92/10), *etten* (133/16); *mastan* (55/10, 74/4, 100/3, 111/8, 11).

Amíg a superessivusrag következetesen *-n/-on/-ön* alakú, addig a mód- és állapothatározói *-n/-an/-en* mellett él a zártabb magánhangzójú változat is. Pl.: *igazan* (3/19, 20/4 stb.) *meltan* (3/18 stb.), *tiztan* (81/19, 97/11, 103/18); *hevon* 'hiún' (119/9), *nağon* (77/17, 100/1, 112/15, 126/18, 133/13), *zabardon* (6/12, 98/7), *titkon* (12/1, 3); *kedueşon* (8/22), *kifdedon* (119/13), *zepon* (87/20, 117/7). A *híven* tizenegyszer fordul elő *ö-ző* és egyszer illabiális formában: *hiuon* (47/20, 69/18, 81/19, 85/20, 86/6, 92/2, 97/11, 99/11, 119/7, 10), *hivon* (20/1), de *hiuen* (113/15). A következő adatokban *-an/-en* végződést találunk: *hamiffan* (11/17, 102/10, 14), *lağan* (50/3), *Socan* (52/22), *vğan* (6/10, 27/6, 37/14), *vigan* (54/17, 124/5); *bolLen* (34/2, 123/1), *eroffen* (15/1, 41/9, 107/4), *ingen* (87/13), *ielloffen* (16/6, 95/17, 122/7) *kinnen* (25/6, 40/18, 21, 43/7, 22, 44/17, 19, 81/14, 133/22, *kinne[n]* (44/1), *meLen* (133/14) *nehezen* (20/12), *neheze[n]* (116/4) *riuiden* (82/9, 88/12, 108/12, 109/2). A középfok jele után viszont mindig *-an/-en* áll: *iobban* (20/11, 25/17, 29/9, 106/7, 124/22), *nagobban* (14/14, 18, 72/22), *niluabban* (18/19), *niluaban* (43/18); *erosben* (28/20), *kememben* 'keményebben' (28/20), *fel'eben* 'jobban' (11/20, 83/16), *ielloşben* (21/22, 82/10, 13, 88/14, 96/13), *ielloşbe[n]* (58/19).

A fentiekben láthattuk, hogy a mai magyar nyelvben és a mai, valamint az ómagyar kori nyelvjáráásokban található háromalakú végzések a Guarý-kódexben kétalakúak. Így csak egy palatális változatuk van, és abban labiális magánhangzó (*ö*) áll. Ez a mai *ö-ző* nyelvjáráásokra is jellemző jelenség tehát már a kései ómagyar korban is megvolt, ezt igazolni lehet a kódex adataival. Kivételként csak az *-it* képző diftongusos változata viselkedik. Ebben is megkezdődött az *ë > ö* változás, de végül is félbemaradhatott, a fejlődés a monoftongizáció felé irányult. Kódexünk keletkezése idején a képző alakja változóban volt. A fentiekből az is kiderül, hogy az *ö-ző* kódexek tanulmányozása sok olyan vitás kérdésre is választ adhat, amelyeket a zárt *ë*-t nem jelölő nyelvemlékek alapján nem lehet megnyugtatóan tisztázni.